

טבע וארץ

דו ירחון לטבע ולידיעת הארץ
בסאון החברה להגנת הטבע

עורך: יעקב חיימוביץ
סגנית עורך: רות שפירא
עריכה גרפית: בסמך-דישון
הפקה — שלמה מלמד
כתובת המערכת:
רח' השפלה 4 תל-אביב 66183
טל' 335063

כרך כ"ה חוברת 2
טבת-אדר תשמ"ג
ISSN 0563-2153
ינואר-פברואר 1982



מועצת המערכת:
צבי אילן, עזריה אלון, אברהם ארבל,
יוסי אשבול, גבריאל הורוביץ, יהודה
זיו, מיכה לבנה, עזי פז, לב פישלזון,
ירח קפלן, יהודה רות, יעקב שורר.

"Teva va-Aretz", Bi-Monthly journal
of the Society for the Protection of
Nature in Israel (S.P.N.I.) 4 Hashfela
St. Tel-Aviv 66183.
Editor: Y.Haimowitz

סדר צלם — דפוס מאיר ת"א
הפרדות צבע — רפרוקולור ת"א
דפוס וכריכה — לוי אפשטיין
לוחות-מכזק אופסט

כל הזכויות שמורות לטבע וארץ
בהוצאת החברה להגנת הטבע,
מיסודה של ספריית "השדה",
ובהשתתפות הקרן הקיימת לישראל.

דמי חברות לשנה בחברה להגנת
הטבע, כולל חתימה על טבע וארץ:
450 שקל. לחייל/תלמיד: 325 שקל.

פרסום ומכירות:
סימנים שווק ומירסום בע"מ
מלון סיני רח' טרומפלדור 11-15
קומה T
תל-אביב 63803
טל. 03-656754

תמונות העטיפה עטיפה קדמית:

תנשמת נושאת עכבר במקורה

© Eric and David Hosking. Our
sincere thanks to the
photographers who contributed
the photographs to the cause of
raptor conservation

עטיפה אחורית: מררית מצויה
(צילם ד"ר ד. דרום)

לחדשות רת"ם

עטיפה פנימית קדמית: צרעה
גרמנית על קן בתחילת בנייתו

(צילם: פנחס אמת)

למגדיר חרקי הבית

עטיפה פנימית אחורית:

שממית בתים מתנשלת

(צילם: יוסי אשבול)

למאמר על השממיות



האש כנברה

הדברים שלהלן באים לחזק את דבריו של פרופ' ז. נוה (טבע וארץ כ"ד/3), הרואה באש לא רק קללה, כפי שמציגה בפנינו ד"ר א. רבינוביץ במאמרה (טבע וארץ כ"ד/2, 4, 5). מסיבות השמורות עמה, אין ד"ר רבינוביץ מנסה כלל לבחון את האפשרות, כי לפחות מבחינת שמירת הטבע, תופעת האש אינה כולה שלילית!

ברור ומוכח, כי מיני רבים, המוגדרים טעוני הגנה (לעתים הגנה מיוחדת), מצויים מאז 48 בתהליך נסיגה בנופים היס-תיכוניים שלנו. הבנת התהליך כולו מבוססת על ההנחה, הניתנת להוכחה, כי אין בארץ נופי צומח יס-תיכוניים **בראשיתיים**.

האדם השתתף בעיצוב הרכבי הצומח והחי, תוך פעילות רצופה, מזה 600 אלף שנה ויותר, לפני זמננו.

ברור, אף שאין בסיס להוכחה חד-משמעית, כי השינויים בהרכבי חברות הצמחים, עדיניים ככל שיהיו, הושפעו גם מהשינויים שחולל האדם, למשל (ישירות או בעקיפין), בהרכב חברות בעלי-חיים אוכלי עשב. באותה מידה ברור, כי האש (כגורם יחיד) היתה "המכשיר" העיקרי, באמצעותו השפיע האדם על הנוף.

השפעת האש, כשאר פעולות האדם, שקולה כנגד כל שאר הגורמים בטבע, אף כי אינה מבטלת אותם, לפחות לא את גורמי היסוד, כגון מסלע ואקלים. עובדה היא, שלפחות פעם אחת בהיסטוריה (התקופה הביזנטית), נעלם היער היס-תיכוני, בהותירו אחריו דוגמאות בלבד! במקום היער במתכונתו הראשונית הופיעו הרכבים חדשים, ואף מינים חדשים נוספו (מרה) ריחנית, מתנן, צבי, נשר) בלב-לבו של מה שהיה יער יס-תיכוני ראשוני.

שינויים אלה "זיכו" חלקים מהנוף בתואר "מדבר עשוי בידי אדם". כמה וכמה תכונות משותפות למדבריות הטבעיים והמלאכותיים, והבולטת בהן – עוצמת האור.

לפחות תכונה אחת אינה משותפת להם – מגוון המינים (וגם מספר הפרטים) ליחידת שטח. זאת, משום שהתנאים הבסיסיים בשטח נשאר יס-תיכוניים, ועל אף הכול, פעילות האדם לא **כילתה** את כל המינים היס-תיכוניים.

נציגי הנופים המקוריים, ככל שנותרו בשטח (גם כיום), הרי זה בזכות הגירה מחדש, עם התחדשות העצים (הגדרון בכרמל), או על-ידי הסתגלות (פיזיולוגית, מורפולוגית, התנהגותית) לקיום בנוף המלאכותי. **תוך כדי כך** נוצרו הרכבים, צורות זנים ומינים חדשים, **ספציפיים לנוף שלנו**, הנוף המעוצב **בידי אדם**.

נכללים בקבוצה זו נציגים מקוריים של אזורי האקלים היס-תיכוניים, או גם נציגים של אזורי האקלים השכנים. בני קבוצה זו (שהסתגלה לנוף המלאכותי) הם היותר מעניינים בדינמיקה שלהם והיותר זקוקים להגנה (חלק מהם), היות שהם מצויים בקצה גבול אפשרויות הקיום שלהם כאן, ומשום כך רגישים לשינויים, ולו העדינים ביותר, המתחוללים בנוף.

בשני דיונים קצרים עמדתי על כך (טבע וארץ י"ט/2 – התאוששות החורש, בעיה בשמירת הטבע, וכן ב"מעברו של הגליל" קובץ בוטאני, שמורת הטבע של לימן, שינויים בהרכב הצומח). מסקנתי מהתצפיות בשטח – אנו מאבדים פרטים, קבוצות, מינים והרכבים של ערכי טבע צומח וחי, בתהליך איטי, בכל מקום בנופים היס-תיכוניים, ובמיוחד בשמורות הטבע.

בראשית דיונה, מזכירה אומנם ד"ר א. רבינוביץ את שמורת הטבע בלימן, אך שוכחת משום-מה להזכיר את העובדה הברורה – אלמלא השריפות (בימינו ארעו שם אחדות, ולא אחת, כדבריה) היו מגיעים אל סף הכיליון כבר היום, ומאוחר יותר לכיליון גמור, הצבעונים, הכלניות ואחרים, אשר **לשמם הוכרזה השמורה!** אביא דוגמא נוספת.

ספק אם ניתן להוכיח באורח מוחלט, אך עם זאת ברור, כי תפוצת האירוסים הגדולים (אונקוציקלוס), מקומות גידולם וגודל קבוצותיהם הושפעו באורח משמעותי מפעילות האדם; ואולי יותר מכך – האם ברור כי עצם התפצלותם למינים (לפחות לאירוס שומרוני, הדור ונצרת) לא התאפשרה ו/או הוחשה, דווקא כתוצאה מיצירת הנופים המלאכותיים בהם הם מתקיימים כיום? כך או אחרת, עובדה היא שעקירת אירוס כזה על-ידי מטויל או חקלאי גורמת להפעלת כל מנגוני הרשות, לצורך ענישה... אך האם **מישהו** נועץ להציל את האירוסים הנצרתיים של גיימי הסובלים מההצלחה במניעת שריפות? אלו של לפידות כבר נעלמו לחלוטין. הקבוצות המזרחיות של חרי מחוז מצויות בתהליך דומה. קבוצות גדולות ורבות מאד של אירוס נצרת ודור נעלמו מנחל דישון או נחלשו מאד, וכך גם בין יפתח למנרה ובגיבל כביר, מאותה סיבה ממש!

עקרונית, אפשר לתאר תהליך שונה: כיום צומחים רוב האירוסים הניל בשטחים, הצפויים להתכנסות מחדש בחורש תוך כדי הצטמצמות השטחים המוארים, "נדדו" הריכוזים, תוך הסתגלות מחדש, אל מקומות החיות, שאינם מגדלים, מטבעם, חורש יס-תיכוני צפוף.

אלא שתחזית זו אינה מובטחת. התאוששות החורש אינה מתקיימת בקו חזיתי ובפרקי זמן ארוכים מאד. להיפך, בעת ובעונה אחת, בתוך שנים ספורות, מתכסים שטחים נרחבים, וממיתים תחתיהם את כל אוהבי האור הנמוכים, צומח וחי; עובדה היא שכך בלפידות ובשאר המקומות שהוזכרו. האירוסים במקומות אלו נעלמים **מבלי להשאיר אחריהם** מאגר גנטי כלשהו!

יתכן מאד, ולאחר דיון ושיקול, **כיוסכם** שכדאי לנו לאבד את האירוסים (ורבים אחרים) לטובת עוד קטעי חורש רצופים. אך עד להחלטה כזו, יש להיזהר שמא אנו מאבדים "רכוש" שלא יחזור, לטובת סימן שאלה בלבד!

בינתיים, בטווח הנראה לעין, אין בידינו "מכשיר" כלשהו טוב יותר מהאש, שיענה על הבעיה **בהקף הדרוש**. עבודת ידיים, רעיית עזים וכבשי מרינו (אולי גם איילים) וריסוסים, בשילוב עם שרפה מבוקרת (בחורף?), ימנעו או יאטו מאד את התהליך.

עם כל הרתיעה, באש יש גם ברכה. לא כל מה שמקובל כמוסכמה הוא גם, בכל תנאי, הדבר הנכון.

יגאל סלע
בוסתן הגליל

ד"ר אביבה רבינוביץ משיבה:
אני שמחה שמאמרי על השפעת האש הביא לגל של תגובות. אפשר שקיום הד חזק לנושא יביא ליתר מודעות למניעת שריפות. ובאשר למכתבו של יגאל סלע: